

Naar deze plek, naar dit uur van de dag, had ik al bij voorbaat heimwee. Het is het moment waarop, om een uur of vijf, het eerste beetje zeewind het zweet op hoofd en armen koelt. Salvador komt in beweging. Onbekommerd slentert, powerwalkt en rent men hier vrij-wel ongekleed rond, elkaars lichaam bij het passeren van top tot teen keurend. Terwijl ik daar zo stond met mijn kokosnoot in de hand, kwam een jonge vrouw langs, in bikini en op blote voeten. Ze keek me in de ogen en zei 'oi' en liep een stukje door zodat ik goed zicht had op haar achterkant waar haar bikinibroekje de rondingen van haar strakke billen vrijliet. Ze wiegde er een beetje mee, draaide zich om en vroeg me naar de tijd. Zo hoort het, eerst laten zien wat je in huis hebt en dan contact zoeken. Het heeft allemaal een vanzelfsprekende zwoelheid hier, dat openlijk kijken naar elkaar, de omhelzingen bij alles, ook tijdens een eerste begroeting. Ze kwam dicht tegen me aanstaan om mijn horloge goed te bestuderen, pakte mijn onderarm vast. Beleefd wegstaren hoeft hier niet, het is juist de bedoeling dat je die losjes bij elkaar geknoopte borsten ziet staan.

„Dank je,” zei ze. „Cool.”

„Geen dank,” antwoordde ik, te beleefd.

„Kom je mee naar het strand, naar mijn vrienden? We hebben *cachaça*.”

Ik hield het af, geen zwemspullen bij me, moest nog huiswerk maken en nog een flink stuk lopen. Ik voelde me een idioot.

„Alles goed,” zei ze. „Cool.” Ze liep met swingende pas verder, het soepele lijf probeerde me uit alle macht over te halen haar alsnog te volgen.

Waar de boulevard een scherpe knik naar links maakt, is rechts een rotsig schiereilandje met een vuurtoren. Aan het eind van de middag zetten voedsel- en drankverkopers daar hun stalletje op om de dagelijkse drukte van half zes op te vangen. Ben je al naar *o por do sol* -geweest, vroegen ze me hier de eerste dagen voortdurend. Ik zei dat een zons-ondergang zo'n beetje overal in de wereld hetzelfde is en dat ik niks te zoeken had in dat romantische cliché. Dat leek me meer iets voor jonge stellen en toeristen. „Als je het ritueel bij de vuurtoren niet begrijpt, dan begrijp je Salvador niet,” had Elia gezegd, terwijl Robert achter haar rug met een zucht zijn ogen ten hemel sloeg.

Nu ik er toch maar eens bij ging staan bleek het wel een vermakelijk spektakel. De Brazilianen wisten van een trivialiteit als de zakkende zon weer een feestje te maken. Ze dromden dicht tegen elkaar op het stukje steile rotskust aan de voet van de vuurtoren, roepend naar de ijsverkopers en gillend vanwege de gemeen bijtende rode mieren die zich in achtergelaten etensresten hadden genesteld. Veel stellen inderdaad, maar er stonden en zaten ook groepjes jongens, oudere echtparen en volwassenen alleen. Ze werden stiller naarmate de zon zoals dat hoort oranje kleurde en in zee wegzakte. Toen het laatste felle stipje licht verdween welde er in de menigte een applaus op dat tientallen seconden aanhield. Ik begreep er niets van.

Waar dat klappen vandaan kwam, wist een echtpaar uit São Paulo ook niet. Wel konden ze uitleggen waarom dit weliswaar een dagelijks maar ook uniek schouwspel is in Brazilië, dat verder alleen maar zons-ópgangen uit het water kent omdat het land over de volle lengte in het oosten grenst aan de Atlantische Oceaan. De zon verdwijnt hier westwaarts in een inham die zo groot is dat je de overkant niet ziet als je dat niet

wilt. Ik kon me voorstellen dat het de Portugese ontdekkings-reizigers op Allerheiligen in 1501 een tijdje kostte voordat ze er achter kwamen dat ze met hun schepen langs de kust van een enorme baai zeilden. Ze noemden deze ideale ankerplaats de Allerheiligenbaai en de vesting op de heuvel kreeg de weidse naam São Salvador da Bahia de Todos os Santos. Bahia, zoals de snel groeiende handelsplaats aanvankelijk kort-weg heette, werd de eerste hoofdstad van het koloniale rijk Brazilië.

Terwijl hoog in de lucht vederwolken het rode licht vanachter de einder weerkaatsten en de vuurtoren zijn bundel rondzweepte door de snel invallende duisternis, liep ik de woonwijk Barra in waar ik bij een paar tafeltjes op de stoep stuitte op de handgeschreven mededeling ‘Temos Rollmops’. We hebben rolmops! En ook Bockwurst met mosterd en Sauerkraut, las ik op de spijlslijst die op tafel lag. Een grote, brede man met rode bretels over zijn witte overhemd dat slordig over de korte broek hing kwam naar buiten en nam de bestelling op. „Twee Duitse worsten met mosterd en een grote Brahma,” riep hij naar binnen, en zette zich aan mijn tafel. Uit het feit dat hij, in tegenstelling tot mij, niet zweette maakte ik op dat hij hier al lang thuis was - dat rode hoofd van hem zou wel van de hoge bloeddruk komen. Ja meneer, veertig jaar woonde hij al in Salvador en ik wilde niet weten wat voor lijdensweg hij had doorstaan. Uit mijn geamuseerde blik en mijn verzoek om een tweede glas aan de donkere serveerster die mijn fles Brahma-bier kwam brengen maakte hij blijkbaar op dat ik dat wel wilde weten. Hij was Oostenrijker, nog steeds, en sinds een jaar of tien uitbater van dit als Duits geafficheerde restaurant. Daarvoor had hij in het binnenland een stuk grond ontgonnen, vee gehouden, groenten geteeld, mensen in dienst genomen en ontslagen, grootgrondbezitters van zich afgeslagen en er weer bevriend mee geraakt, idem met de politie, de autoriteiten en de bureaucratie bestreden en zich verzet tegen de corruptie. Dat hij nu zijn dagen sleet met het uitbaten van een stoeprestaurant met een Europese keuken, was voor hem geloof ik een nederlaag. „De Ver-enigde Staten wordt wel het land van de onbegrensde mogelijkheden genoemd,” fulmineerde hij. „Brazilië is het land van de onbegrensde ónmogelijkheden. Alles wat je voor onmogelijk zou moeten houden, heb ik hier al eens meegemaakt. Dit land is gestoord. En Bahia is het epicentrum van deze gekte.” Hoofdschuddend herhaalde hij zijn mantra: „*Brasil é uma loucura*. Brazilië is een gekte. Brazilië is een gekte.”

Toen ik de voordeur van mijn appartement opende, zat Elia in een lange gebatikte jurk op de grond van de woonkamer te mediteren voor het tv-journaal, dat net toe was aan de dagelijkse portie moorden en ander geweld. Ik had nog nooit iemand gezien in dit vertrek dat groot genoeg was voor het enorme tv-scherm, een lomp bankstel en een eettafel met acht stoelen. Ik vroeg me af of er gelegenheden waren waarbij de gezinsleden zich losmaakten van de wifi-verbinding op hun eigen kamers om hier iets gezamenlijks te doen. Samen een dvd kijken? Rummikuppen? Elia wilde weten hoe mijn dag was geweest, of ik al iets meer begreep van de ziel van Bahia. Het verhaal van Lia sloeg ik over, dat was me te ingewikkeld vertellen met die verleden tijd van dertig jaar geleden binnen de verleden tijd van vandaag. Ze begreep niet wat ik niet begreep aan het applaus voor de ondergaande zon. „Sommige dingen zijn zoals ze zijn,” filosofeerde ze, „er hoeft toch niet altijd een reden te zijn om je gelukkig te voelen?”

Toen wij nog in een appartement woonden met uitzicht op de baai, op de twaalfde verdieping, stopte ik meestal even met koken om naar de ondergaande zon te kijken, ook als ik alleen was. Als de zon de laatste stralen door mijn raam had geschonden, gaf ik een applausje in mijn eentje. Een dankzegging, zoals een gebed. Dan voelde ik me gelukkig.”

Rosangela

Salvador de Bahia, dinsdag 28 januari

Nog een paar dagen en dan zitten de vier weken van mijn zelfbedachte cursus ‘Introductie in de Braziliaanse taal, cultuur & maatschappij’ er al weer op. Dan moet ik voldoende bewapend zijn om later dit jaar terug te keren en drie maanden rond te zwerven door dit gigantische land, op zoek naar het echte Brazilië, als dat tenminste bestaat. Volgens de mensen hier, de Baianos, hoef ik daarvoor niet verder te zoeken, dit is de plek waar ik moet zijn. Braziliaanser dan Salvador krijg je het niet, zeggen ze. Deze vervallen, lawaaiige, ontoegankelijke en gevaarlijke stad is met zijn Afrikaanse trommelmuziek, toonaangevende musea, swingende straatcultuur, eeuwenoude architectuur, feestende zwarten op witte stranden, flirtende vrouwen en zwetende toeristen de concentratie van alles wat slecht en goed is in het land. Zeggen ze. Zoiets zullen ze in de andere grote steden ook wel beweren, dus dat dient op z’n minst te worden gecontroleerd. Of ik daartoe eind deze week voldoende ben toegerust, betwijfel ik. Maar ach, ik heb met niemand afgesproken wat voldoende is.

Na ruim drie weken kan ik nog goed op mezelf zijn, zonder me eenzaam te voelen. Er valt nog zoveel te zien en te snappen. Ook ’s avonds, als ik uit het raam hang van mijn kamer op de zesde verdieping in een poging een spoortje nachtelijke koelte te vangen. Op de tweede verdieping van de flat aan de overkant wordt een invalide meneer door een vrouw achter een lessenaar geïnstalleerd waarop hij met een boek aan de slag gaat, druk aantekeningen makend, terugbladerend en weer vooruit - elke avond in hetzelfde driftige ritme. Wat bezielt de man, welke passie drijft hem dag in dag uit naar die lessenaar, iedere keer weer in een keurig overhemd? In twee aan elkaar grenzende appartementen, pal boven de man in de rolstoel, staan twee vrouwen elke avond op precies hetzelfde tijdstip in hun keukens te koken, zelfs het strijken van de was gaat synchroon. Zouden ze dat weten van elkaar? Kennen ze elkaar? Tegen middernacht verschijnen vaak de silhouetten van een jong stel op het dak van de flat, tussen de contouren van de grote potplanten. Ze kunnen niet slapen van de warmte en bespreken daar hun relatieproblemen - dat is duidelijk.

Een week geleden liep Robert door de keuken naar de buitendeur en zoals gebruikelijk gaf hij zijn vrouw, die nog aan de ontbijttafel zat, een kus op haar achterhoofd terwijl hij zijn vaste „*Ciao carinha*” mompelde. Ik liep achter hem, op weg naar school, en kon het niet laten mijn mond in haar hardos te drukken en Roberts woorden net zo lizzig te herhalen. Het was even heel stil en toen moest huishoudster Carlinda zo vreselijk lachen dat haar dikke lijf in die kleine keuken stond te schudden en Elia alleen maar verzuchtte „*Ahhhhhh, sozinha*” wat volgens mij zoiets betekent als

‘ach, eenzaam jongetje’. En toen moesten we gelukkig allemaal erg lachen. Sinds die tijd wrijft ze me altijd even over de arm als ze me ’s ochtend of ’s avonds begroet.

Zo warm als men hier elkaar knuffelt, omhelst of op de rug wrijft, zo afstandelijk doen ze over zaken die zich ver weg afspelen. Ik was zelf erg opgewonden over de dramatische brand gisteren in een disco in Santa Maria, waarbij meer dan tweehonderd doden vielen. En op internet zag ik dat de ramp in de hele wereld groot nieuws was. De lokale kranten hier hadden het wel op de voorpagina, maar het was absoluut geen gesprek van de dag. Op school en ook hier in huis moest ik het zelf ter sprake brengen. Er wordt over gepraat als over een onheil in een ver buitenland, alsof je het in Nederland hebt over een overstroming in Spanje waarbij geen landgenoten zijn betrokken. Santa Maria is wel bijna tweeduizend kilometer verderop en in een andere deelstaat, maar je zou toch meer gedeelde emoties verwachten en verbijstering dat zo-iets ‘ons land’ kan overkomen. Het gaat toch om een veelvoud van de Volendamse cafébrand. Maar hier geen morele verontwaardiging over falend overheidstoezicht, geen roep om bestraffing van de schuldigen, zelfs geen aanzet tot een witte mars of andere uitingen van medeleven. Een gevoel van ‘wij Brazilianen’ lijkt hier niet te bestaan. De president heeft de plaats des onheils bezocht en daarmee is de kous af. „Ach, er vallen hier zoveel doden,” zei de portier toen ik tussen de middag even thuis kwam om mijn bezwete polo-shirt te verschonen, „en daar windt ook niemand zich over op. Al die lichamen in de disco bij elkaar - dat is dramatisch. Als je in Salvador de lijken van de slachtoffers van twee weken dagelijks geweld naast elkaar zou leggen, zou dat er ook schokkend uitzien.”

De opwindning wordt pas groot als de persoonlijke levenssfeer wordt aangetast. Tussen de middag wilde ik geld opnemen en voordat ik me realiseerde dat je dat op maandag beter niet kunt doen kwam ik terecht in de bancaire hel. Dat wil zeggen: in de immense hal van de Bradesco-bank. Wat bij binnenkomst leek op een onontwarbare kluwen van mensen bleek een keurige lange rij die tussen witte lijnen op de vloer een paar keer door de tempel naar achter en weer terug slingerde. Al die lijven, gezellig tegen elkaar gedrukt, waren op weg naar de offerblokken in de vorm van twintig pinautomaten. Tien werden er niet gebruikt, die waren stuk. Drie van de overige geldmachines werden ondanks de drukte slechts af en toe gebruikt, die waren gedeeltelijk stuk. Daarover werd luidkeels gecommuniceerd door de rij heen. Nummer 18 accepteert geen bankbiljetten meer; bij 6 kan je niet overschrijven naar de Banco do Brasil, bij 7 word je er voortdurend uitgegooid. Het begrip betaalautomaat is hier breed, mensen staan letterlijk met een stapel papieren in de hand hun rekeningen te voldoen, voor elk betaling is een schier eindeloze reeks handelingen nodig. En als het dan aan het einde van dat proces fout gaat bij het invoeren van de bankbiljetten, vliegen de frustraties door de lucht. De man voor me in de rij schilderde me ongevraagd zijn lijdensweg van deze ochtend. Hij had dit hele proces al meegemaakt bij Banco Santander, zijn -eigen bank, waar hij wel geld op kon nemen maar geen rekeningen kon betalen van leveranciers die een andere bank hadden. Bij een ander filiaal in zijn buurt was het veel te druk geweest en bij een derde hadden voor de deur bewakers gestaan die zeiden dat alle machines zeker nog twee uur onbruikbaar waren. Toen had hij maar de bus naar Barra genomen om hier de huur, de elektriciteit en de belasting voor zijn

huis-houdster te betalen. Telebankieren betekent vooral dat je de wo-ning moet verlaten om ver weg in een bank zonder zichtbaar personeel het gevecht aan te gaan met een onwillig computerscherm. De man had zijn werk al gebeld dat de lunch een paar uur langer zou duren. „Tja, maandag betaaldag,” zei hij, alsof dat een vanzelfsprekendheid was. De mensen in de tegenovergestelde rijen links en rechts naast ons bemoeiden zich er gretig mee, zoals Brazilianen op straat zich altijd vol overgave mengen in elke discussie over wat dan ook. Eerst reageerde men nog op elkaar, allengs werden het algemene kreten van ongenoegen die zich door de gelederen verspreidden. „Het is toch niet normaal dat wij een halve dag kwijt zijn om de rekeningen te betalen! De banken willen alleen maar ons geld! Ze kunnen nog geen computer aan de praat-krijgen! Zo wordt het nooit wat met dit land!” Het had ook wel iets verbroederends, die gezellige opwinding van ‘wij met z’n allen tegen het kwaad’ waarbij de contouren van het kwaad steeds vager werden. Midden in dat pandemonium werd ik uit de rij gevist en naar een verlaten machine gedirigeerd waar niets mee aan te vangen viel behalve geld opnemen. En ik was blijkbaar de enige die daar behoefte aan had.

Kan dat nou niet simpeler, vroeg ik me af. Kunnen die banken hun regeltjes en procedures niet wat meer op elkaar afstemmen? Hetzelfde geldt voor de telefoonmaatschappijen, veel mensen hebben drie mobiele telefoons op zak, voor elk van de grote providers één, omdat het duurder en soms onmogelijk is naar een gebruiker van een ander netwerk te bellen. Afgelopen week heb ik een keer een half uur lang een kassabon bestudeerd van Super Mercado Hiper Ideal, bij mij in de straat. CUPOM FISCAL luidde de kop boven het epistel, dus ik was gewaarschuwd. Er volgden normale gegevens als naam van de supermarkt, naam van het filiaal met adres, telefoonnummer en email, volledige naam van de filiaalchef, voornaam van de caissière (ik zocht tevergeefs naar de naam van de student die probeerde de paar boodschappen in zoveel mogelijk plastic tasjes te stoppen, de naam van die aardige slagtersjongen die me van alle worsten een stukje had laten proe-ven ontbrak ook) en natuurlijk datum, tijdstip, nummer van de kassa, nummer van de kassabon zelf en alle gegevens van mijn bankpas. Daarnaast nog veertien onbegrijpelijke alfanumerieke codes en afkortingen. Het FAB-nummer, de CNPJ, het IE, GNF, COO en afkortingen die zo complex zijn dat ik bij het opschrijven in mijn notitieboekje bij herhaling de weg verloor. Tussen al dat administratief geweld stond de kleine roedel aankopen wat verloren bijeen: 500 gr druiven, stukje geitenkaas, 1 stuks mango, 1 potje ingemaakte palmharten en 1 blikje tonic (gekoeld). Te betalen, omgerekend: 3 euro 80.